Η γυναίκα της Ρωμηοσύνης και το ήθος της (Ευθυμία Μαυρομιχάλη)

Categories : ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Date : 14 Ιανουαρίου, 2006

Προβλέψεις για την Εκκλησία του 21ου αιώνος

Όπως έχει ήδη επισημάνει ο Σεβ. Μητροπολίτης σας κ. Ιερόθεος αρκετά χρόνια πρίν, το 1992, σέ εισήγησή του στο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ορθόδοξης Ακαδημίας Κρήτης, μέ τίτλο «Προβλέψεις γιά τήν Εκκλησία στήν Ελλάδα κατά τίς πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα», «οι ενορίες καί οι εκκλησίες του μέλλοντος θά είναι οργανωμένες στο πλαίσιο των οικογενειών. Θά αισθάνωνται b πρέπει νά αισθάνωνται οι άνθρωποι ως μέλη της ίδιας οικογένειας, πού έχουν τον ίδιο πατέρα, πού είναι αδέλφια μεταξύ τους καί έχουν κοινά ενδιαφέροντα... Ακόμη καί σέ μεγάλες ενορίες θά δημιουργηθούν πυρήνες οικογενειακής ζωής... Οι μικρές κοινότητες - οικογένειες θά λειτουργήσουν b πρέπει νά λειτουργήσουν ως θεραπευτικές κοινότητες. Αυτό σημαίνει ότι αυτή η οικογενειακή ζωή πρέπει νά εμποτίζεται από τήν ασκητική ζωή της Εκκλησίας. Ο ορθόδοξος ησυχασμός, η νηπτική ζωή, η θεραπευτική αγωγή είναι ο μόνος τρόπος γιά νά επιζήσουν αυτές οι κοινότητες».
Είναι προφανές ότι, μέσα σέ αυτή τήν προοπτική, βαρύτητα θά πρέπει νά δοθή στον τρόπο μέ τον οποίο θά προετοιμαστούμε καλύτερα γιά νά διασώσουμε το νόημα ζωής που μάς δίνει η Εκκλησία μας καί μέσα στίς νέες συνθήκες πού φαίνεται νά δημιουργούνται ραγδαία στήν κοινωνία της νέας χιλιετίας, κυρίως μέσα από μιά πολιτισμική παγκοσμιοποίηση καί ένα θρησκευτικό συγκρητισμό πού επιχειρείται, αλλά καί από τίς τεχνητές b όχι κοινωνικές, πολιτικές καί θρησκευτικές πολώσεις πού εκδηλώνονται.

Το ρωμαίικο πρότυπο ζωής

Στήν ουσία το πρότυπο ζωής πού προτείνεται από τον Σεβασμιώτατο είναι αυτό πού αιώνες δοκιμάσθηκε μέσα στήν παράδοση της Ρωμιοσύνης καί μέ το οποίο επιβίωσε το έθνος κατά τήν περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Όπως είναι γνωστόν, η έρευνα καί οι μελέτες του αείμνηστου καθηγητή π. Ιωάννη Ρωμανίδη

επαναπροσδιόρισαν αμετάκλητα το αντικείμενο καί τούς στόχους της ελληνικής ακαδημαϊκής θεολογίας καί της ιστοριογραφίας καί απέδειξαν ότι ο χώρος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπήρξε ο χώρος πραγμάτωσης ενός μοναδικού φαινομένου: μιάς πολυεθνικής αυτοκρατορίας μέ καταλυτικά στοιχεία τήν εξελληνισμένη ρωμαϊκότητα καί τήν ορθόδοξη χριστιανική πίστη μέ κέντρο τή Νέα Ρώμη από το 330 μ. Χ. καί εξής. Στήν ίδια κατεύθυνση ο Σεβ. Μητροπολίτης σας διεύρυνε καί εκλαΐκευσε μέ αμεσότητα τά συμπεράσματα του π. Ρωμανίδη, κυρίως όσον αφορά το ησυχαστικό πρότυπο ζωής, πού ενυπάρχει στή ζωή καί τά συγγράμματα των αγίων καί πατέρων της Εκκλησίας μας καί είναι στήν ουσία ο τρόπος που μάς καλεί ο Θεός νά ζήσουμε μέ τήν Αποκάλυψή του στον κόσμο. Έτσι γνωρίζουμε σήμερα ότι μέσα στά όρια της Ρωμιοσύνης, πού από τον 7ο καί 8ο αιώνα μ. Χ., μετά τήν απώλεια των δυτικών επαρχιών, ταυτίζεται μέ το Ανατολικό Ρωμαϊκό κράτος, καί παγιώνεται ο ελληνικός του χαρακτήρας, ιδανικό είναι η θέωση καί ανθρωπολογικό πρότυπο όχι ο σοφός b ο «καλός κ'αγαθός» πολίτης της αρχαιότητας, αλλά ο άγιος, αυτός πού βεβαιώνει μέ τά άφθαρτα λείψανα καί τά θαύματά του το γεγονός της θεώσεως, ενώ αυθεντίες γιά τήν κοινωνία είναι οι πνευματικοί γέροντες καί πατέρες καί όχι ο αυτοκράτορας b άλλα σημαντικά πρόσωπα. Όπως υποστηρίζει ο π. Γεώργιος Μεταλληνός, του οποίου η καθοριστική συμβολή στά θέματα αυτά είναι γνωστή, «Η αυτοκρατορία, η Ρωμανία, έμεινε υπερφυλετική καί υπερεθνική, γιατί ολόκληρη ήταν το ένα Χριστιανικό Έθνος. Η συγγένεια ήταν πνευματική καί όχι φυλετική (το ομόπιστο καί το ομόδοξο... Η πατερική πνευματικότητα, στο ποσοστό πού γινόταν τρόπος ζωής, οδηγούσε τούς πιστούς στή συναδέλφωση, μέ τή συνεχή μεταβολή της ιδιοτέλειας σέ ανιδιοτέλεια, μέ τήν βοήθεια της άσκησης καί του πνευματικού αγώνα». Αυτή η πνευματική προοπτική μέσα στήν οποία έθεταν τή ζωή τους οι κάτοικοι της Ρωμιοσύνης, οι Ρωμιοί, Έλληνες καί μή, συνεχίστηκε καί μετά τήν πτώση καί τήν άλωση της αυτοκρατορίας. Η περίοδος της μακρόχρονης δουλείας αποδεικνύεται μιά δυναμική καί σφριγηλή πνευματική περίοδος πού αναθερμαίνει τήν ρωμαΐικη συνείδηση καί διασώζει το έθνος μέ τήν πεμπτουσία της ορθοδοξίας, δηλαδή τήν ησυχαστική παράδοση.
Είναι πιστεύω απαραίτητο καί ζωτικό γιά μάς σήμερα νά εντρυφούμε στήν περίοδο αυτή καί νά προσλαμβάνουμε αρχές ζωής καί μηνύματα από ρωμιούς πού έζησαν σέ συγκροτημένες ορθόδοξες κοινότητες καί διαφύλαξαν τήν πολιτισμική καί εθνική τούς ταυτότητα μέσα σέ κατεξοχήν αντίξοες συνθήκες, ακριβώς γιατί, όπως επισημαίνει ο Σεβ. Μητροπολίτης σας, καί προανέφερα «ήταν μικρές κοινότητες-οικογένειες πού εμποτίστηκαν από τον ορθόδοξο ησυχασμό καί τή νηπτική ζωή».

Οι Κοινότητες των Μικρασιατών: ρίζες - θεολογική παράδοση - οθωμανικό περιβάλλον.

Μιά τέτοια ρωμαίικη κοινότητα είναι οι Έλληνες Μικρασιάτες πρόσφυγες. Η ιδιαιτερότητα της ταυτότητας των Μικρασιατών προσφύγων καί οι παράγοντες πού

τή διαμόρφωσαν έχουν γίνει ήδη αντικείμενο εμπεριστατωμένης επιστημονικής έρευνας. Από τήν άποψη αυτή πρωτοποριακό καί θεμελιακό θεωρείται από τήν επιστημονική οικογένεια το έργο της Rήηήή άiiιήhήη, πού είναι κοινωνική ανθρωπολόγος στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, μέ τίτλο «Οι κληρονόμοι της ελληνικής καταστροφής», (1986 καί 1998) καί αναφέρεται στήν κοινωνική ζωή των Μικρασιατών προσφύγων του Πειραιά.
Η αίσθηση της ταυτότητας των Μικρασιατών προσφύγων ήταν ριζωμένη σέ μιά κοινή κληρονομιά πού εστιαζόταν στούς θρησκευτικούς δεσμούς τους. Από τήν πρώτη περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας η διοίκηση της αυτοκρατορίας βασιζόταν στούς θρησκευτικούς δεσμούς του ανόμοιου πληθυσμού της. Η θρησκευτική ταυτότητα υπερτερούσε έναντι των εθνικών, γλωσσικών καί οικονομικών διακρίσεων. Οι ορθόδοξοι χριστιανοί διοικούνταν ως Rum millet, (millet σημαίνει έθνος) υπό τήν εξουσία του Πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως. Όλοι οι ορθόδοξοι χριστιανοί, όποια γλώσσα κι αν μιλούσαν, αναγνωρίζονταν ως ομάδα μέ βάση τούς κοινούς θρησκευτικούς δεσμούς τους. Η θρησκεία στήν οθωμανική κοινωνία δέν αποτελούσε μιά ιδιαίτερη πλευρά της κοινωνικής ζωής, αλλά προσέφερε ένα συνολικό πολιτισμικό πλαίσιο. Γιά τούς περισσότερους Έλληνες η ορθοδοξία δέν καθόριζε μόνο τήν ταυτότητά τους, αλλά συντελούσε καί στή διατήρηση της γλώσσας τους καί έθετε τά πλαίσια της καθημερινής ζωής μέσα στήν οποία η τελετουργική καί πνευματική διάσταση διαπερνούσε όλα τά άλλα επίπεδα ζωής. Αυτή η απουσία διάκρισης μεταξύ «ιερού» b «πνευματικού» καί «εγκόσμιου» b «κοσμικού» ήταν έκδηλο χαρακτηριστικό της ζωής των μικρασιατικών κοινοτήτων. Γιά τούς Μικρασιάτες Έλληνες η ορθοδοξία προσδιορίζονταν αυστηρά από τήν τελετή του βαπτίσματος καί τήν προσκύνηση του Σταυρού. Γι' αυτούς χριστιανοί είναι όσοι «προσκυνάνε το Σταυρό». Μέ το βάπτισμα το παιδί γίνεται πλήρες μέλος της ορθόδοξης κοινότητας, μπορεί νά μεταλάβη, παίρνει όνομα καί έτσι αποκτά πρόσωπο. Γι' αυτό οι πιό ηλικιωμένοι Μικρασιάτες έλεγαν συχνά ότι οι «Ευρωπαίοι», δηλαδή οι μή ορθόδοξοι χριστιανοί, είναι «σάν τους Τούρκους καί τούς Εβραίους», γιατί έδιναν ονόματα στά παιδιά χωρίς τήν τελετή του βαπτίσματος. Η έμφαση στο βάπτισμα ως πρωταρχικού στοιχείου ταυτότητας της ορθόδοξης πίστης, αλλά καί άλλες δογματικές αρχές πού αφομοιώθηκαν στήν καθημερινή ζωή των μικρασιατικών κοινοτήτων έχουν βαθιές ρίζες.
Οι πρώτες αποστολικές περιοδείες στήν Μικρά Ασία κατέληξαν σέ καλά εδραιωμένες χριστιανικές κοινότητες σέ πόλεις όπως η Έφεσος, η Μίλητος καί η Πέργαμος. Η ακμάζουσα θεολογική παράδοση των πρώτων πατέρων της Εκκλησίας, πολλοί από τούς οποίους έζησαν σέ αυτή τήν περιοχή, καθώς καί οι Οικουμενικές Σύνοδοι πού έγιναν σέ αυτό το χώρο συνέτειναν, ώστε νά δημιουργηθή ένα κλίμα στο οποίο το ενδιαφέρον γιά τά θεολογικά ζητήματα ήταν έντονο καί κατείχε σημαντική θέση στή ζωή των ανθρώπων. Ο θεολογικός λόγος πού αρθρώθηκε καί η πνευματική ζύμωση πού επιτελέστηκε γιά τήν οριοθέτηση των δογμάτων της πίστεως καί τήν αντιμετώπιση των αιρέσεων είχε τήν καρδιά του στή Δυτική Μικρά Ασία.
Αργότερα κάτω από τήν οθωμανική κυριαρχία το ορθόδοξο ήθος του λαού στήν

περιοχή αυτή έδειχνε ότι αντιστοιχούσε ακριβώς μέ τήν υψηλή παράδοση της ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας. Χαρακτηριστική συνέπεια αυτής της θεολογικής υποδομής πού υπήρχε στήν περιρρέουσα ατμόσφαιρα είναι το γεγονός ότι κατά τήν οθωμανική περίοδο της δουλείας οι Μικρασιάτες Έλληνες διεκδικούσαν τήν πολιτισμική υπεροχή τους καί μιά ανώτερη θέση στήν κοινωνία, επειδή ήταν πεπεισμένοι γιά τήν αξία τους. Αυτό εξηγεί καί τή σπανιότητα των αποστασιών στούς τόσους αιώνες υποδούλωσης καί σέ περιόδους έντονων διωγμών. Κάτι πού επαναλάμβαναν συχνά οι Μικρασιάτες ήταν: «Οι Τούρκοι μας ζηλεύανε, η θρησκεία μας είναι ωραία». Έχουμε περιγραφές ταξιδιωτών γιά τή ζωή στή Μικρά Ασία που μάς προσφέρουν μαρτυρίες, σύμφωνα μέ τίς οποίες οι Τούρκοι υιοθετούσαν ορισμένες χριστιανικές πρακτικές. Αυτές οι μαρτυρίες επιβεβαιώνονται από τίς διηγήσεις των προσφύγων ότι μερικές Τουρκάλες μητέρες βάπτιζαν τά παιδιά τους κρυφά, επειδή πίστευαν στήν ευεργετική επίδραση του βαπτίσματος.
Οι Τούρκοι δέν δίσταζαν νά χρησιμοποιούν ως φυλαχτά χριστιανικούς σταυρούς καί νά επισκέπτονται τίς Εκκλησίες των αγίων. Έχω υπάρξει η ίδια αυτήκοος μάρτυρας διηγήσεων γιά το πόσο ευλαβούνταν οι Τούρκοι της περιοχής της Σμύρνης τούς Αγίους Αναργύρους, στούς οποίους προσέτρεχαν σέ περιπτώσεις ασθενειών, καί τούς Αγίους Αποστόλους, Πέτρο καί Παύλο, τούς οποίους έβλεπαν τή νύχτα νά περπατούν τά σοκάκια του Κουκλουτζά, χωριό έξω από τή Σμύρνη, σάν δυό παληκάρια, καί γι' αυτό συνήθιζαν νά λένε στούς χριστιανούς κατοίκους: «Δέν έχετε ανάγκη εσείς' σάς προστατεύουν τά δυό παληκάρια». Τό γεγονός ότι οι Τούρκοι γείτονές τους ήταν πρόθυμοι νά μιμηθούν ορισμένες χριστιανικές πρακτικές ενίσχυε τήν υπερηφάνεια πού είχαν οι Μικρασιάτες Έλληνες γιά τήν ορθόδοξη πίστη τους. Οι παλαιότεροι πρόσφυγες έλεγαν ότι η πίστη των Τούρκων στή δύναμη της ορθοδοξίας τούς έκανε νά θέλουν νά παντρεύονται μέ χριστιανούς. Οι Τούρκοι πίστευαν ότι δέχονταν τή θεία χάρη, Dν παντρεύονταν μέ χριστιανές: «το ’χανε ψυχικό νά πάρουνε γυναίκες χριστιανές», έλεγαν οι Μικρασιάτες.
Γιά νά κατανοήσουμε, επομένως, τίς πολιτισμικές αντιλήψεις, το ήθος καί τή νοοτροπία των Μικρασιατών προσφύγων, πρέπει νά έχουμε υπόψη μας τον καίριο ρόλο πού έπαιζε η ορθόδοξη πίστη στήν προηγούμενη πατρίδα τους. Στήν Οθωμανική αυτοκρατορία η θρησκεία αποτελούσε τήν βάση της ταυτότητας του ανθρώπου. Εκτός από το δεσμό αλληλεγγύης μεταξύ αυτών πού είχαν κοινή πίστη, μετέδιδε επίσης στούς Έλληνες μιά αίσθηση ανωτερότητας έναντι των μή Ορθοδόξων πληθυσμών. Γι' αυτούς η θρησκευτική ταυτότητα αποτελούσε ακόμη καί τή βάση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης. [3]Αν καί αυτό δέν αντιστοιχούσε αντικειμενικά σέ καμμιά κοινωνική ιεραρχία, ήταν ωστόσο σημαντικό στοιχείο της εικόνας πού είχαν οι Μικρασιάτες γιά τον εαυτό τους καί οπωσδήποτε καθόρισε τίς σχέσεις τους μέ τούς Έλληνες της ηπειρωτικής Ελλάδας στο διάστημα μετά τήν εγκατάστασή τους.

Μετά τον ξεριζωμό

Μετά τίς δραματικές περιστάσεις του διωγμού τους, οι Μικρασιάτες πρόσφυγες προσπάθησαν νά δημιουργήσουν έναν καινούργιο τρόπο ζωής μέσα από το χάος πού επικρατούσε γύρω τους καί πολλοί από αυτούς τά κατάφεραν ξαναζώντας κάποιες πλευρές του παρελθόντος τους καί δίνοντας έμφαση στή συνέχεια. Στή διατήρηση μιάς ιδιαίτερης καί διακριτής ταυτότητας γιά πολλές δεκαετίες μετά τήν εγκατάστασή τους στήν Ελλάδα σημαντικότατο ρόλο έπαιξε η άσκηση της μνήμης τόσο στο ατομικό όσο καί στο κοινωνικό επίπεδο. Η σημασία των κοινών αναμνήσεων γιά κάθε ξερριζωμένη ομάδα είναι προφανής. Η ουσία της ιστορίας γι' αυτούς τούς ανθρώπους βρίσκεται στίς προσωπικές εμπειρίες των παππούδων, των γονέων, των συγγενών καί των γειτόνων. Μέ τήν ανάκληση αυτών των εμπειριών, το παρελθόν αναδημιουργείται, αναβιώνει, καί μέ τον τρόπο αυτό οι φορείς της συλλογικής μνήμης, εκείνοι πού έζησαν στίς χαμένες πατρίδες, ήταν το σημείο αναφοράς, το κοινό υπόβαθρο καί το θεμέλιο πάνω στο οποίο μπορούσε νά ανασυγκροτηθή η ζωή της κοινότητας. Αυτή η συλλογική μνήμη δημιουργούσε επίσης καί το περίγραμμα της ταυτότητάς τους, γιατί προσδιόριζε τά πολιτισμικά εκείνα γνωρίσματα, τά καίρια χαρακτηριστικά πού τούς διαφοροποιούσαν από τούς άλλους. Είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό το γεγονός ότι πολλές δεκαετίες μετά τον εκπατρισμό, άνθρωποι πού γεννήθηκαν καί μεγάλωσαν σέ αστικές περιοχές προσδιορίζουν ακόμη τήν ταυτότητά τους ως Μικρασιάτες b καί ως πρόσφυγες δεύτερης καί τρίτης γενιάς σέ αντίθεση μέ τούς εντοπίους Έλληνες. Μεταφέρουν έτσι αυτή τήν αίσθηση της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας πού πηγάζει από ένα υπόβαθρο καί μιά εμπειρία, μιά παράδοση καί μιά κληρονομιά πού τήν αντιλαμβάνονται ως ουσιαστικά διαφορετική, παρά τίς αντικειμενικές ομοιότητες, το γεγονός δηλαδή ότι οι πρώτοι πρόσφυγες καί οι γηγενείς Έλληνες είχαν σέ μεγάλο βαθμό τά ίδια κοινωνικά καί πολιτισμικά χαρακτηριστικά, όπως τή θρησκεία, τή γλώσσα καί τήν εξωτερική εμφάνιση. Είναι χαρακτηριστική επίσης η λύπη καί μιά συλλογική ανησυχία πού επικρατούσε στήν κοινότητα όταν πέθαινε κάποιος ηλικιωμένος από τήν πρώτη γενιά προσφύγων, πού οι αναμνήσεις του ήταν η ζωντανή πηγή της κοινής ταυτότητας καί πού είχε μεταδώσει στούς νεότερους τή ζωντανή αίσθηση της κληρονομιάς τους. Η απώλεια ενός άμεσου δεσμού μέ το παρελθόν τους στή Μικρά Ασία εθεωρείτο απειλή γιά τή διατήρηση της ταυτότητάς τους. Σέ τέτοιες περιπτώσεις έλεγαν: «Φεύγουν οι γέροι... πάει καί η προσφυγιά».

Η Κοινότητα του Κουκλουτζά

Επιτρέψτε μου τώρα νά επικεντρώσω το θέμα μου σέ μιά συγκεκριμένη κοινότητα Μικρασιατών προσφύγων της Δυτικής Θεσσαλονίκης, πού προέρχονται από τον Κουκλουτζά, προάστειο στά ανατολικά της Σμύρνης. Σύμφωνα μέ τίς πηγές, οι πρώτοι του κάτοικοι ήταν βυζαντινοί άποικοι πού έφτασαν εκεί μέ τον στρατηγό Φωκά καί το αρχικό όνομα της κωμόπολης ήταν Κούκουλος. Αργότερα, στά χρόνια

της τουρκικής κατάκτησης, κατά παραφθορά του αρχικού ονόματος οι Τούρκοι ονόμασαν τήν περιοχή Κουκλουτζά, πού σημαίνει «μυρωμένος». Ήταν ένα από τά θέρετρα των πλουσίων Σμυρνιών, κτισμένο αμφιθεατρικά, ένα μπαλκόνι πού έβλεπε όλο τον κόλπο της Σμύρνης, μέ εξαιρετικό κλίμα καί φυσική ομορφιά.
Από τον Κουκλουτζά κατάγομαι καί εγώ από τήν πλευρά της μητέρας μου καί θά ήθελα νά μοιραστώ μαζί σας ένα εμπειρικό υλικό πού υπάρχει συσσωρευμένο μέσα μου, που μού το μετέδωσαν b καλύτερά μού το παρέδωσαν χωρίς διδασκαλίες, αλλά μέ έναν αβίαστο καί φυσικό τρόπο, όπως αβίαστα καί φυσικά κυλούσε η καθημερινή ζωή στή μικρασιάτικη γειτονιά πού μεγάλωσα στή δεκαετία του ’60. Δυό σημεία θεωρώ πολύ σημαντικά καί σέ αυτά θά ήθελα νά επιμείνω. Τό ένα είναι ότι ο σημαντικότερος παράγοντας πού διατήρησε καί οριοθέτησε τήν ταυτότητα της κοινότητας αυτής ήταν το θρησκευτικό της υπόβαθρο, που, όπως θά διαφανή στή συνέχεια, διέσωζε στοιχεία του ορθόδοξου ησυχαστικού προτύπου ζωής, καί το δεύτερο ότι οι γυναίκες της πρώτης γενιάς των προσφύγων, ήταν οι κύριοι φορείς του προτύπου αυτού καί έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στήν παράδοσή του στίς νεότερες γενιές. Ακόμη, προκάλεσαν μέ τήν παρουσία τους μιά γονιμοποιό ζύμωση στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον των γηγενών Ελλήνων.

Μια Ρωμηά

Τή γειτονιά πού μεγάλωσα σφράγισε η παρουσία μιάς τέτοιας Μικρασιάτισσας γυναίκας, της Κονα-Κατίνας. Χωρίς η ίδια νά το συνειδητοποιή, χωρίς νά έχη τήν αίσθηση ότι ανέλαβε τήν αποστολή νά αλλάξη τούς ανθρώπους, έθρεψε πνευματικά ένα μικρόκοσμο γύρω της καί του μετέδωσε αρχές ζωής απλά καί μόνο μέ τον τρόπο πού ζούσε η ίδια καί τή στάση πού έπαιρνε απέναντι στά πράγματα καί τούς ανθρώπους. Ανήκε στούς Μικρασιάτες εκείνους πού γνώρισαν δυό προσφυγιές, μία το 1922, μέ τήν καταστροφή της Σμύρνης. Αφού γύρισαν μέ το καράβι πού τούς μετέφερε αρκετά ελληνικά νησιά καί λιμάνια από όπου τούς έδιωχναν ως ανεπιθύμητους, εγκαταστάθηκε μέ τον άντρα της στήν Κομοτηνή. Εδώ γεννήθηκαν καί τά τέσσερα παιδιά της. Τό 1941, όταν εισέβαλαν οι Γερμανοί στήν Ελλάδα μέσω Βουλγαρίας δώρισαν τή Θράκη στούς Βουλγάρους. Η βία καί οι σφαγές πού ακολούθησαν τούς ανάγκασαν γιά δεύτερη φορά νά ξερριζωθούν καί νά έρθουν μέ τά πόδια στή Θεσσαλονίκη. Εκεί βρήκαν τούς πατριώτες τους από τον Κουκλουτζά καί ενσωματώθηκαν στο συνοικισμό. Η φτώχεια, οι στερήσεις καί η σκληρή δουλειά, κάθε είδους δουλειά, έγινε ένα μέ τή ζωή της.

Η Εκκλησία κέντρο της ζωής

Πραγματικό όμως κέντρο πού νοηματοδοτούσε τήν ζωή της ήταν η Εκκλησία καί οι ακολουθίες. Ο χρόνος γενικά καί ο χρόνος της ημέρας ρυθμιζόταν καί κυλούσε μέ βάση τον εκκλησιαστικό χρόνο. Δέν υπήρχε αποσπασματικοποίηση της ζωής, σέ οικογενειακά καί θρησκευτικά καθήκοντα. Η αρχή καί το τέλος της ημέρας γιά κάθε

είδους δραστηριότητα σημαινόταν από το κτύπημα της καμπάνας. Τίς καθημερινές η πρώτη καμπάνα σήμαινε τήν αρχή της ημέρας ενώ τίς Κυριακές τήν αναχώρηση γιά τήν Εκκλησία. Ο ύπνος τήν Κυριακή το πρωί πού «έψελνε η Εκκλησία» εθεωρείτο ασέβεια καί τά νεαρά μέλη της οικογένειας έπρεπε νά ασκηθούν νά ξυπνάνε νωρίς. Αγαπημένο βιβλίο της ήταν η σύνοψη, μιά σύνοψη παλιά μέ κιτρινισμένα τά φύλλα από τήν πολλή χρήση, στίς ορθρινές καί βραδυνές προσευχές. Προσευχόταν διακριτικά, πολύ νωρίς το πρωί, πρίν αρχίσει η δραστηριότητα της υπόλοιπης οικογένειας, καί νωρίς το απόγευμα μετά τήν καμπάνα του εσπερινού. Τότε έπρεπε νά σταματήση καί κάθε χειρωνακτική δουλειά. Γιά όλες τίς γυναίκες της γειτονιάς, κυρίως τίς νεότερες, ήταν σημείο αναφοράς γιά τίς γιορτές, τίς νηστείες καί το τυπικό της Εκκλησίας. Τά καλοκαίρια πού οι γυναίκες κάθονταν μπροστά στίς εξώπορτες μέ τά εργόχειρά τους υπενθύμιζε πάντα τήν εορτή της επόμενης ημέρας καί χωρίς διδασκαλικό ύφος, σχεδόν παρακαλώντας, τούς ζητούσε νά σταματήσουν τά εργόχειρα, νά ανάψουν το καντήλι καί νά θυμιατίσουν. Τήν παραμονή της εορτής της Αποκεφάλισης του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου επαναλάμβανε, κάθε χρόνο χωρίς νά κουράζεται εις επήκοον όλων: «αύριο δέν τρώμε λάδι, δέν κόβουμε καρπούζι, δέν τρώμε κόκκινα σταφύλια, είναι μεγάλη νηστεία». Εκτός από τίς ώρες της ατομικής προσευχής, πού ήταν καλά κρυμμένες από τούς άλλους, καί τίς τακτές ακολουθίες της Εκκλησίας, οργάνωνε κατά κάποιο τρόπο καί άλλες γυναίκες, σέ ώρες συλλογικής λατρείας, συνήθεια προφανώς πού δέν ήταν άγνωστη μεταξύ των μεγαλυτέρων γυναικών της κοινότητας. Συγκεντρώνονταν σέ σπίτια b καί στήν Εκκλησία καί έψελναν τήν Παράκληση της Παναγίας, οπωσδήποτε μιά φορά τήν εβδομάδα καί σέ έκτακτες περιστάσεις.

Η λειτουργική-λατρευτική παράδοση

Οι Μικρασιάτες στίς πατρίδες τους ζούσαν ανάμεσα σέ λείψανα αγίων καί νεομαρτύρων καί στίς Εκκλησιές τους, αλλά καί στά σπίτια τους ακόμη, διαφύλλατταν θαυματουργές εικόνες. Τό πόσο ζυμωμένη ήταν η ζωή τους μέ τά ιερά αυτά λείψανα καί κειμήλια φαίνεται καθαρά στο γεγονός ότι μέ ταλαιπωρίες καί θαυμαστό τρόπο πολλά από αυτά τά έφεραν μαζί τους, ενώ άφησαν πίσω τούς όλα τά υπάρχοντά τους. Έτσι κάθε κοινότητα Μικρασιατών προσφύγων εδραιώνεται γύρω από ένα ιερό λείψανο b μιά θαυματουργή εικόνα, όπως κάθε Ναός καθιερώνεται πάνω σέ λείψανα αγίων. Η κοινότητα ιεροποιείται καί νοείται καί λειτουργεί ως προέκταση του Ναού.
Στόν Νέο Κουκλουτζά ένα ήταν το ιερό κειμήλιο πού ήρθε από τήν πατρίδα καί εξακολουθούσε νά παίζη τον ίδιο ρόλο στή ζωή της νέας κοινότητας' η θαυματουργή εικόνα της Αγίας Αναστασίας της Φαρμακολύτριας. Η εικόνα ανήκε σέ οικογένεια καί δέν γνωρίζουμε τίποτε γιά τήν ιστορία της. Μέ τήν καταστροφή η οικογένεια κατάφερε καί τήν διέσωσε καί τήν έφερε στήν Ελλάδα. Στό σπίτι της οικογένειας ένα δωμάτιο ήταν αποκλειστικά αφιερωμένο στήν εικόνα, ήταν ένα μικρό παρεκκλήσι,

όπου υπήρχε το εικονοστάσι της οικογένειας, μέ τήν Αγία σέ εξέχουσα θέση, καί αγιωτικά, λαδάκια από προσκυνήματα, αγιασμός καί τά συναφή. Όλος ο συνοικισμός τήν ευλαβείτο καί το σπίτι πού τή φιλοξενούσε εθεωρείτο ιερό. Οι πρόσφυγες του συνοικισμού τήν επικαλούνταν στίς δυσκολίες καί στενοχώριές τους καί όταν περνούσε η φουρτούνα, όπως έλεγαν, προσέφεραν λάδι γιά το καντήλι της Αγίας, καρβουνάκια καί θυμίαμα γιά το θυμιάτισμα.
Γιά μάς όμως, πού είμασταν τότε παιδιά, αυτό που μάς έμεινε σάν ανάμνηση μοναδική ήταν τά ξενύχτια της αγίας Αναστασίας. Συχνά, είτε από ευγνωμοσύνη μετά από σοβαρή ασθένεια κάποιου μέλους μιάς οικογένειας, είτε γιά ευλογία η γυναίκα του σπιτιού ζητούσε νά πάρει στο σπίτι της τήν εικόνα της Αγίας καί νά τήν ξενυχτήση: «απόψε θά ξενυχτήσουνε τήν αγία Αναστασία στο τάδε σπίτι», αυτή ήταν η φράση πού περιφερόταν από στόμα σέ στόμα στή γειτονιά, b «απόψε έχει ολονυχτία τήν αγία Αναστασία η τάδε». Η νοικοκυρά μετέτρεπε ένα δωμάτιο του σπιτιού σέ παρεκκλήσι. Τοποθετούσε τήν εικόνα στο κέντρο πάνω σέ τραπέζι μέ καθαρό, λευκό κάλυμμα. Στό πλάι μιά μεγάλη γαβάθα μέ αλεύρι γιά νά μπαίνουν τά κεριά καί το θυμιατό. Έπρεπε νά είχε κάνει καλή προμήθεια από κεριά, καρβουνάκια καί θυμίαμα γιά όλη τή νύχτα. Η πόρτα του σπιτιού έμενε όλο το βράδυ ανοιχτή, τά φώτα αναμμένα, καί μέσα στο σκοτάδι έβλεπες γυναικείες σιλουέτες νά ξεπροβάλλουν από τά στενά καί νά κατευθύνονται προς το σπίτι γιά νά προσκυνήσουν μέ χαμηλόφωνες ομιλίες καί τήν ίδια συνοχή, όπως όταν πλησιάζουν στήν Εκκλησία. Δέν έμεναν όλες όλη τή νύχτα, Dν καί αυτό εθεωρείτο μεγάλη ευλογία, αλλά όσο άντεχε καί μπορούσε η καθεμιά.
Υπήρχε όμως μιά σταθερή ομάδα γυναικών πού αναλάμβανε άτυπα το τυπικό της ολονυχτίας, το τί θά ψάλλουν, τί θά διαβάσουν καί μέ τί σειρά. Ψυχή της ομάδας αυτής ήταν η Κονα-Κατίνα. Δυό ήταν τά απαραίτητα συστατικά γιά κάθε ολονυχτία πού έπρεπε νά εξασφαλίση η νοικοκυρά του σπιτιού: τήν εικόνα της Αγίας καί τήν Κόνα-Κατίνα. Ήξερε απ’ έξω τίς παρακλήσεις, τά τροπάρια των Αγίων, τον εξάψαλμο, κομμάτια του όρθρου καί ήξερε ακόμη τήν πρέπουσα σειρά μέ τήν οποία όλα αυτά έπρεπε νά ψαλλούν b νά διαβαστούν. Τά παιδιά δέν αποκλείονταν από τά ξενύχτια. Υπήρχε πάντα ένα κρεβάτι στο διπλανό δωμάτιο όπου τά μετέφεραν οι γυναίκες από το σκαμνί πού τά είχε πάρει ο ύπνος, αλλά τί ύπνος ήταν αυτός! Γεμάτος από μυρωδιές καί ήχους, μυρωδιές των αναμμένων κεριών, του θυμιάματος πού γέμιζε τήν ατμόσφαιρα καί τίς φωνές των γυναικών νά επικαλούνται: «Διάσωσον από κινδύνων τούς δούλους σου Θεοτόκε...». Εκκλησιοποίηση της κοσμικής ζωής b απλώς η ζωή της Εκκλησίας;

Το αδιάψευστο κριτήριο

Θά μπορούσε βέβαια νά ισχυρισθή κανείς ότι όσα αναφέραμε μέχρι τώρα μπορεί νά δηλώνουν μιά επιφανειακή ενασχόληση της Μικρασιάτισσας αυτής μέ τά εκκλησιαστικά καί δέν αποκαλύπτουν απαραίτητα καί εσωτερική ζωή, αφομοίωση του ησυχαστικού προτύπου ζωής των αγίων μας. Τό αδιάψευστο κριτήριο γιά τήν

εσωτερική μας κατάσταση καί γιά το βαθμό στον οποίο έχουμε αλλοιωθεί από τή ζωή της μετανοίας είναι, όπως μάς διδάσκουν οι πατέρες μας, οι σχέσεις μας μέ τούς άλλους. Τό περιβάλλον μας στενότερο καί ευρύτερο αποτελεί το χώρο δοκιμασίας μας. Καί εδώ είναι πού η γυναίκα αυτή έγραψε μιά δική της μοναδική ιστορία. Όλη της η κοινωνική ζωή καί βιοτή μαρτυρούν ένα πράγμα: μιά αγάπη γιά όλους, χωρίς προαπαιτούμενα καί χωρίς διακρίσεις.
Όταν έφτασαν χωρίς τίποτε στο συνοικισμό, η πρόνοια τούς παραχώρησε ένα πλίθινο βακούφικο σπιτάκι στο πίσω μέρος της Εκκλησίας του αγίου Αθανασίου. Τήν γειτονιά αποτελούσαν γηγενείς Έλληνες καί Μικρασιάτες. Γιά τήν Κόνα-Κατίνα τέτοιου είδους διακρίσεις δέν είχαν νόημα. Δέν ήταν απλώς η εξοικείωση πού είχε κάθε Μικρασιάτης μέ ποικίλες εθνικές, θρησκευτικές καί πολιτισμικές ομάδες. Άλλωστε, η οθωμανική ζωή ήταν στήν ουσία κοσμοπολιτική. Οι άνθρωποι είχαν μάθει πώς νά τά βγάζουν πέρα μεταξύ τους καί νά διατηρούν ένα επίπεδο αμοιβαίου σεβασμού, καλής θέλησης καί αρμονίας. Εκείνη επιπλέον είχε μάθει νά δίνη, νά είναι ανοιχτή, νά δέχεται τον άλλον χωρίς επιφυλάξεις καί προκατειλημμένες ιδέες, χωρίς προκαταλήψεις καί στερεότυπα. Δέν ξεχώριζε τούς ανθρώπους σέ καλούς καί κακούς, σέ ηθικούς καί μή ηθικούς, σέ πατριώτες καί μή, αλλά σέ ανθρώπους πού έχουν ανάγκη, οποιαδήποτε ανάγκη, υλική b ηθική.

Η Κόνα-Κατίνα και το νέο κοινωνικό περιβάλλον

Δίπλα στο σπίτι της ζούσαν οικογένειες ντόπιων Μακεδόνων. Όταν εγκαταστάθηκε εκεί βρήκε πολλές μωρομάννες καί πρωτάρες, όπως τίς έλεγε, στήν ανατροφή των παιδιών. Τίς έμαθε πώς νά φροντίζουν τά μωρά τους, τίς βοηθούσε στο μεγάλωμα των παιδιών καί ξενυχτούσε μαζί τους στίς αρρώστιες τους. Τίς έμαθε νά μαγειρεύουν, άλλωστε η μαγειρική ήταν γιά τή Μικρασιάτισσα γυναίκα ιερή φροντίδα. Όταν τά παιδιά αυτά μεγάλωσαν τή φώναζαν γιαγιά-Κατίνα. Ήταν η μάνα καί η γιαγιά όλης της γειτονιάς. Ακόμη κι όταν ενηλικιώθηκαν δέν έπαψε νά τά φροντίζη. Από τή λιγοστή σύνταξή της αγόραζε τσιγάρα, ξυραφάκια καί άλλα είδη πρώτης ανάγκης, τά έκανε μικρά δεματάκια καί τούς τά έστελνε όπου υπηρετούσαν στο στρατό. Πίσω από το πακέτο τά τσιγάρα τούς έγραφε τά νέα της γειτονιάς καί διάφορα στιχάκια πού ήξερε. Τήν υπεραγαπούσαν γιά τή ζεστασιά καί τήν απλότητά της, δέν τούς δασκάλευε καί όταν χρειαζόταν δικαιολογούσε καί κάλυπτε τά λάθη τους. Αργότερα στο γάμο τους έστελναν ταξί νά τήν πάρη, γιατί τήν ήθελαν δίπλα τους, δίπλα στή μητέρα καί το πατέρα τους. Δέν είναι τυχαίο ότι η μοναδική προσευχή πού τήν άκουγε κανείς νά λέει δυνατά ήταν: «Παναγία μου, φύλαγε τά παιδιά όλου του κόσμου κι ύστερα καί τά δικά μου».
Τό σπίτι της ήταν πάντα ανοιχτό καί πηγαινοέρχονταν γυναίκες της γειτονιάς γιά νά ζητήσουν από απλές οδηγίες γιά τή μαγειρική μέχρι συμβουλές γιά δύσκολα οικογενειακά προβλήματα. Μέ τίς προσωπικές ιστορίες των άλλων ήταν διακριτική, δέν ανακάτευε τούς ανθρώπους, δέν κατηγορούσε. Οι γυναίκες της γειτονιάς έλεγαν: «Μπορεί νά της πείς τον πόνο σου καί δέν πάει νά τον πή αλλού».

Τό σπίτι της δέν ήταν απλώς φιλόξενο. Μπορούσε κανείς νά καταφύγη σέ αυτό, ακόμη καί μέσα στή νύχτα, αν κάτι σοβαρό του τύχαινε. Η γειτονιά δέν ήταν γειτονιά αγγέλων. Ήταν μιά κοινότητα μέ ανθρώπους περισσότερο b λιγότερο πνευματικά ασθενείς. Ζούσε σέ αυτήν καί ο καλός οικογενειάρχης καί ο μέθυσος, καί ο κοινωνικά αποδεκτός, κατά τά μέτρα της εποχής, καί ο παράνομος κομμουνιστής. Εκείνη όμως δέν ξεχώριζε, δέν απέκλειε, δέν κατηγοριοποιούσε, δέν εξέθετε. Πολλές φορές μέσα στή νύχτα χτυπούσε δυνατά η πόρτα της καί μιά παιδική φωνή μέ κλάματα φώναζε: «Γιαγιά - Κατίνα, έλα ήρθε ο μπαμπάς μου μεθυσμένος καί χτυπάει τή μαμά μου». Έφευγε αμέσως καί σέ λίγο γύριζε μέ τρία παιδιά πού έκλαιγαν κατατρομαγμένα, τυλιγμένα σέ κουβέρτες, ξυπνούσε τά εγγόνια της νά στριμωχτούν σέ ένα κρεββάτι καί τακτοποιούσε τά άλλα. [3]Αν υπήρχε ανάγκη ξαναέφευγε νά περιποιηθή τήν μητέρα τους, δέν φοβόταν τον άντρα της, τήν ήξεραν όλοι καί τήν σέβονταν.
Στή δεκαετία του ’50, όταν η Ελλάδα ζούσε τήν εθνική πόλωση πού είχε δημιουργήσει ο εμφύλιος, εργαζόταν ως βοηθητικό προσωπικό στήν αστυνομία. Στά υπόγειά της κρατούσαν στήν απομόνωση έναν από τούς μετρημένους κομμουνιστές του συνοικισμού. Ήταν οικογενειάρχης μέ τρία παιδιά. Η παρατεταμένη κράτησή του, το ξύλο καί τά βασανιστήρια καί η φυσική απομόνωση έθεταν σέ κίνδυνο τήν σωματική, αλλά πολύ περισσότερο τήν ψυχική του υγεία. Η καρδιά της δέν τήν άφηνε νά μείνη αδρανής. Κρατούσε τήν μερίδα της το φαγητό πού της παρείχε η υπηρεσία καί το πήγαινε στο υπόγειο κρυφά καί κανείς δέν ξέρει μέ πόσες προφυλάξεις. Τού πήγαινε ακόμη τσιγάρα, αλλά καί νέα από τήν οικογένειά του. Πολλά χρόνια αργότερα, όταν η πολιτική κατάσταση είχε πιά εξομαλυνθεί, έγινε γνωστή η δράση της, όχι από τήν ίδια, αλλά από τήν ευγνωμοσύνη πού εξέφραζε ο άνθρωπος αυτός στά παιδιά της.

«Η γνώση της πορείας προς την τέλεια αγάπη»

Δίνοντάς μας το στίγμα της πραγματικής αγάπης, ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής, στά Κεφάλαια περί Αγάπης, λέγει: «Εάν τινάς μέν μισής, τινάς δέ ουδέ αγαπάς ουδέ μισής' ετέρους δέ αγαπάς, αλλά συμμέτρως, άλλους δέ σφόδρα αγαπάς, εκ ταύτης της ανισότητος γνώθι ότι μακράν εί της τελείας αγάπης, ήτις υποτίθεται πάντα άνθρωπον εξ ίσου αγαπάν».
Νομίζω ότι η μεγαλύτερη κληρονομιά πού έφεραν μαζί τους αυτές οι γυναίκες από τά αγιασμένα χώματα της Μικράς Ασίας μαζί μέ τά λείψανα των Αγίων τους καί τίς εικόνες τούς είναι αυτή η γνώση της πορείας προς τήν τέλεια αγάπη. Δέν λέμε όλη τήν αλήθεια, όταν μιλάμε γιά χαμένες πατρίδες, κι' αυτό γιατί δέν είναι χαμένο γιά μάς το νόημα του προτύπου ζωής που μάς παρέδωσαν μέ τή βιοτή τους αυτοί οι άνθρωποι, καί είναι αυτό ακριβώς πού μπορεί νά κρατήση πατρίδες.

Τελειώνοντας, θά ήθελα νά αφιερώσω αυτή τήν σύντομη αναφορά μου στίς μικρασιάτισσες πρόσφυγες στήν γιαγιά μου, Κόνα-Κατίνα του Σαββάκη από τον

Κουκλουτζά της Σμύρνης, σάν ελάχιστο μνημόσυνο στήν μνήμη της.

«Γυναίκα ανδρείαν τις ευρήσει; τιμιωτέρα δέ εστι λίθων πολυτελών η τοιαύτη»... Καθ’ όλον τον βίον της βοηθεί τον άνδρα της διά το καλόν του... Εγείρεται νύκτα το πρωΐ, δίδει τροφάς εις ανθρώπους του οίκου της και ορίζει τα έργα των δουλίδων της... Αφού ζώση καλώς την μέσην της με την ζώνην της, στηρίζει τούς βραχίονάς της εις την εργασίαν. Εδοκίμασε και αντελήφθη ότι είναι καλόν πράγμα η εργασία, διά τούτο ο λύχνος της δεν σβύνει καθ’ όλην την νύκτα... Ανοίγει τάς χείρας της και δίδει εις τούς πτωχούς' ναί! τούς κόπους των χειρών της δίδει εις τούς απόρους... Τό στόμα της ανοίγει διά να ομιλήση μετά προσοχής και βάσει του νόμου του Θεού, έχει θέσει τάξιν εις τα λόγια της γλώσσης της. Φροντίζει να μή στάζη το σπίτι της και η εν αυτώ παραμονή να είναι άνευ υγρασίας. Φαγητόν εξ οκνηρίας κακοφτιαγμένον δεν έφαγε. Τό στόμα της ανοίγει συνετώς με βάσιν τον θείον νόμον. Η καλωσύνη της επέδρασεν εις τα τέκνα της... Αι γυναικείαι φιλαρέσκειαι είναι ψεύτικα πράγματα και ματαία η γυναικεία ωραιότης. Εκείνο όπερ έχει αξίαν είναι η φρόνιμος και συνετή γυνή, ήτις έλκει τάς ευλογίας Θεού και ανθρώπων, γίνεται δέ αιτία να αγαπάται υπό των ανθρώπων και να εγκωμιάζεται ούτω ο φόβος του Θεού...
(Παροιμ. Σολ. λα' 8-30, Εσπερινός Παρασκευής πρό των Βαΐων. Απόδοση στα νεοελληνικά π. Ιωήλ Γιαννακοπούλου)